

явного виробничого потенціалу, диверсифікація господарської діяльності має виражений соціальний ефект на рівні певної території, оскільки сприяє працевлаштуванню молоді на селі та запобігає міграції працездатного населення.

Зауважимо, що диверсифікація господарської діяльності, як і будь-які інші економічні процеси, має передумови. Для України основними з них є: перехід економіки від командно-адміністративної системи господарювання до ринкових економічних відносин та науково-технічний прогрес (НТП).

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити такі узагальнення: в основі диверсифікації господарської діяльності лежить необхідність стабілізації фінансових доходів і зменшення ризиків від операційної

діяльності. До основних мотивів диверсифікації належать техніко-технологічні, фінансово-економічні, соціальні та стратегічні; також виокремлюють вертикальну, горизонтальну й конгломератну диверсифікації господарської діяльності та виробничу, фінансову і маркетингову форми.

Для наведених типів диверсифікації господарської діяльності найхарактернішими є фінансово-економічні мотиви, конгломератний вид та виробнича форма реалізації.

Виявлено, що економічно доцільно провадити диверсифікаційну стратегію в сільськогосподарських підприємствах, оскільки це дає змогу оперативніше використовувати вільні ресурси, реагувати на кон'юнктуру ринків і значно знижувати рівень ризиків господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 780 с.
2. Богацька Н.М. Диверсифікація діяльності підприємства / Н.М. Богацька, С.М. Румянцев http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/56841.doc.htm
3. Германюк Н.В. Теоретико-методичні аспекти диверсифікації в сільському господарстві / Н.В. Германюк // Економіка АПК. – 2010. – № 8. – С. 25-29.
4. Зінчук Т.О. Теоретично-методологічні засади диверсифікації сільської економіки в контексті європейського досвіду / Т.О. Зінчук, В.І. Ткачук // Економіка АПК. – 2011. – №1 – С. 27-34.
5. Корінько М.Д. Організаційно-економічний механізм диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання / М.Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №6. – С. 135-142.
6. Ansoff I. Strategic Management Classic Edition (2007).
7. Chandler A. Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism (1990).
8. Markowitz H. Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments, 1959.
9. Porter M. On Competition. — Boston: Harvard Business School, 1998.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2013 р.

*

УДК 338.434:634

*О.С. ТУПЧІЙ, аспірант**
Уманський національний університет садівництва

Особливості державного фінансування галузі садівництва

Постановка проблеми. Ефективне реформування садівницької галузі, її структурне перетворення з якісним оновленням вироб-

ництва, соціальної й ринкової інфраструктури неможливі без належного інвестування. Важко забезпечити створення та впровадження новітніх технологій, систем сучасного управління й організації виробництва та збуту плодючої продукції без надійних капітальних інвестицій. Це фундамен-

* Науковий керівник – Ю.О. Нестерчук, доктор економічних наук, професор.
© О.С. Тупчій, 2013

тальна основа для забезпечення конкурентоспроможності плодів і ягід, без чого не може бути успішної інтеграції України до Європейського ринкового простору. Складні відтворювальні процеси в промисловому садівництві відбуваються, в тому числі, на базі державного фінансування. Чим активніші державні інвестиції, тим швидші темпи відтворення галузі й здійснення ефективних ринкових перетворень. Крім того, капітальні інвестиції дають змогу запроваджувати новітні науково-технічні досягнення у виробництво плодоягідної продукції, забезпечувати зростання продуктивності праці, а також розв'язувати багато соціальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальноновизнаним науковим надбанням із державного регулювання агровиробництва та державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у ринковій економіці є розробки відомих учених-економістів: О. Бородіної [1], А. Гайдучького [2], О. Гудзь [3], М. Дем'яненка [3], П. Саблука [3], В. Збарського [8], В. Горьового [8], В. Месель-Веселяка [11], О. Непочатенко [12], Ю. Нестерчук [13], Ю. Лузана [10]. Проблеми розвитку системи фінансування галузі садівництва розкрито в працях: О. Єрмакова [5], О. Шестопаля [4], В. Рув'єва [4], П. Кондратенка [4], О. Яцухи [4] та ін. Оцінюючи існуючі наукові напрацювання, слід відзначити недостатність наукового обґрунтування пропозицій щодо напрямів удосконалення державної підтримки галузі садівництва, можливостей використання для цього новітніх інноваційних фінансових технологій, що адекватні викликам і загрозам сучасного економічного простору.

Мета статті – наукове обґрунтування й пошук напрямів удосконалення державної підтримки галузі садівництва з урахуванням специфіки відтворення плодоягідних насаджень та особливостей функціонування галузі.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах глобалізації забезпечення конкурентоспроможності садівницьких підприємств України потребує інтенсифікації виробництва, суттєвого підвищення його ефективності, забезпечення відповідності плодоягідної продукції й процесів її вироб-

ництва міжнародним стандартам. Вдале розв'язання проблем розширеного відтворення галузі садівництва залежить від активності бюджетного фінансування. Ефективне використання державних коштів потребує адекватної довгострокової стратегії розвитку промислового садівництва. Позитивним зрушенням у цьому напрямі є прийнятий у квітні 1999 року Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» [6] з метою розвитку галузі сільського господарства, пов'язаної з багаторічними насадженнями. Збір на їхній розвиток сплачують суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форми власності та підпорядкування, які реалізують в оптовороздрібній торговельній мережі алкогольні напої та пиво. Об'єктом оподаткування є виручка, одержана від реалізації останніх, ставка збору становить 1,5% від об'єкта оподаткування.

Згідно з Порядком справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України за № 587 від 15.07.2005 року, та внесених змін Постановою від 2 квітня 2012 року № 285 визначено механізм справляння збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства та використання коштів, що надійшли від справляння такого збору до спеціального фонду державного бюджету. Фінансові ресурси, що надходять до спеціального фонду державного бюджету від збору, спрямовуються: 1) за бюджетною програмою 2801350 «Закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками» – 85%; 2) за бюджетною програмою 2801510 «Державна підтримка розвитку хмелярства» – 15 %.

Механізм одержання державної підтримки передбачає подання одержувачем заявки, проектно-кошторисної документації, технологічних карт на проведення робіт у виноградарстві, садівництві та хмелярстві, акт про фактичний обсяг виконаних робіт і відомостей про витрати на їхнє виконання. Документи приймаються до 1 грудня поточного року. Регіональні комісії на підставі наданих документів встановлюють попередній обсяг державного фінансування на кожного одер-

жувача, виходячи з фактичних площ молодих насаджень і затверджених нормативів витрат на 1 га. При цьому застосовують коефіцієнт повноти виконаних робіт, який обчислюють як відношення витрат, фактично здійснених на складові частини відповідних робіт, до затвердженого нормативу [15].

Державні кошти надаються суб'єктам підприємництва незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, які займаються садівництвом, для компенсації здійснених у поточному бюджетному році витрат (без урахування сум податку на додану вартість) із проведення проектних робіт, підготовки ґрунту й садіння, догляду за молодими насадженнями, з урахуванням вартості засобів захисту рослин, спорудження шпалери й краплинного зрошення, придбання садивного матеріалу у виробників, внесення до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу, або в інших

суб'єктів господарювання за наявності сертифіката походження на такий садивний матеріал, відповідно до затверджених Міністерством аграрної політики та продовольства України нормативів витрат на 1 га, що визначаються залежно від зон закладення насаджень, схем садіння, а також з урахуванням витрат на виконання відповідних робіт [14].

У забезпеченні стабільного розвитку галузі садівництва вирішальну роль відіграє науково обґрунтована інвестиційна політика держави. Саме вона визначає структуру інвестицій, напрями, реальні джерела, здійснює ефективні й раціональні заходи для виконання загальнодержавних, регіональних і місцевих соціально-економічних та технологічних програм, відтворює процеси в садівництві на макро- й мікроекономічному рівнях (табл. 1).

1. Динаміка обсягів державного фінансування витрат на закладення та догляд за молодими плодоягідними насадженнями

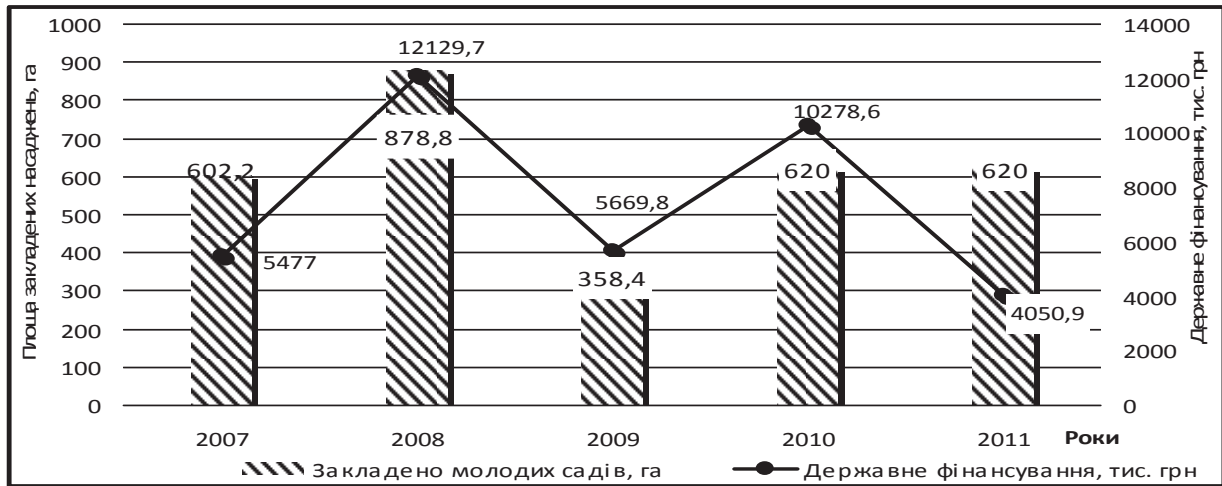
Рік	Садівницькі підприємства України				Садівницькі підприємства Вінницької області			
	Компенсовано державною витрати на закладення багаторічних насаджень		Компенсовано витрати на будівництво зрошувальних систем, установлення шпалери, догляд за молодими насадженнями		Компенсовано державною витрати на закладення багаторічних насаджень		Компенсовано витрати на будівництво зрошувальних систем, установлення шпалери, догляд за молодими насадженнями	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	% до загального обсягу України	тис. грн	% до загального обсягу України
2000-2002	2155,7	100,0	-	-	615,3	28,5	-	-
2003-2005	37678,9	100,0	-	-	700,0	1,9	-	-
2006-2008	36162,6	100,0	45628,6	100,0	5273,7	14,6	1660,8	3,6
2009-2011	67285,1	100,0	18928,1	100,0	5795,3	8,6	871,1	4,6

*Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України та садівницьких підприємств Вінницької області.

Дослідження обсягів державного фінансування показують, що за бюджетною програмою «Закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками і ягідниками» за рахунок коштів 1,5%-го збору на розвиток виноградарства, садівництва й хмелярства, що сплачується з реалізації в оптовороздрібній мережі алкогольних напоїв та пива на спеціальний рахунок Державного казначейства, у 2011 році було спрямовано у садівницькі підприємства Вінницької облас-

ті 7,8 % (3322,0 тис. грн) від загального обсягу відшкодованих державою витрат у галузь садівництва України (42836,0 тис. грн).

Для садівницьких підприємств гостро постає питання забезпечення державної підтримки на закладення й догляд за молодими багаторічними насадженнями, адже протягом останніх років значно зменшилися площі плодоносних плодоягідних насаджень (рис.).

Обсяги державної підтримки на закладення й догляд за молодими багаторічними насадженнями, одержаної сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області

Обсяги державного фінансування на закладення й догляд за молодими багаторічними насадженнями (без урахування компенсованих державою витрат на холодильне обладнання) у 2011 році стрімко зменшуються (у 2,5 раза, або на 153,7 % порівняно з 2010 р.) при площі закладення 620 га. За рахунок державних компенсацій у садівницькі підприємства Вінницької області в обсязі 37606,0 тис. грн за 2007-2011 роки закладено 3079,4 га плодово-ягідних насаджень інтенсивними сортами за новітніми технологіями.

Для ефективного використання бюджетних коштів за цільовими програмами ("Закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками і ягідниками", "Здешевлення вартості страхових премій (внесків) фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку", "Здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів", "Часткова

компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва", "Заходи по операціях фінансового лізингу вітчизняної сільськогосподарської техніки") підтримку слід здійснювати комплексно, що передбачає державне фінансування в межах кількох взаємозумовлених програм одночасно, оскільки відсутність фінансування або недофінансування однієї з програм може призвести до розриву всього технічного ланцюга й спричинити невиконання всієї програми.

Програма модернізації АПК діє і в галузі садівництва. Новітнє устаткування (табл. 2), придбання якого є складовою реалізованих у садівницьких підприємствах ТОВ «Агроеталон» Тиврівського й ПП «Дари садів» Могилів-Подільського районів Вінницької області інвестиційних проектів, дає змогу зберігати фрукти та ягоди у газовому середовищі.

2. Фінансування з бюджету витрат, пов'язаних із будівництвом холодильників у садівницьких підприємствах Вінницької області

Підприємство	2010 р.		2011 р.		Всього за 2010-2011 рр.	
	Ємність холодильників, т	Нормативний обсяг компенсації, тис. грн	Ємність холодильників, т	Нормативний обсяг компенсації, тис. грн	Ємність холодильників, т	Нормативний обсяг компенсації, тис. грн
ТОВ "Агроеталон"	6577,0	53700,0	11123,0	74807,0	17700,0	128507,0
ПП "Дари садів"	-	-	5000,0	41756,0	5000,0	41756,0

*Джерело: Розраховано за даними садівницьких підприємств Вінницької області.

Складовими холодильних потужностей є азот, кисень і вуглекислий газ, підібрані у відповідній пропорції. У газовій суміші, якою наповнені холодильні камери, дуже

мало кисню, проте багато азоту й певна кількість вуглекислого газу, які фактично зупиняють природні процеси окислення. У холодильнику в газовому середовищі фрукти

та ягоди можуть зберігатися навіть до року. Відкриття мегахолодильника і фруктосховища, насамперед, означає перехід на новий рівень зберігання продукції садівництва та появу нових робочих місць для місцевого населення. Поряд із цим з'явиться можливість цілорічно завозити фрукти й ягоди в школи, дитячі садки, лікарні. Холодильні потужності та нові склади для зберігання продукції садівництва у Тиврівському й Могилів-Подільському районах – важливий крок до формування конкурентного середовища та забезпечення регіонального ринку плодами й ягодами.

Холодильний комплекс ТОВ «Агроеталон» Тиврівського району потужністю зберігання 17,7 тис. т, обладнаний 77 камерами для зберігання плодово-ягідної продукції. Обсяг капітальних інвестицій у будівництво холодительника становив 150 млн грн. Фруктосховище ПП «Дари садів» Могилів-Подільського району потужністю 5000 т обладнано 40 холодительними камерами (по 125 т кожна). Мегахолодильний комплекс ТОВ «Агроеталон» потужністю зберігання на 12,7 тис. т більший (у 3,5 раза, або на 254,0 %) і одержано державну компенсацію на 86751 тис. грн більше (у 3,1 раза або на 207,8%), порівняно із фруктосховищем ПП «Дари садів». Перевагами будівництва нових холодительників є відшкодування вартості за рахунок державних коштів. Проте основним недоліком є те, що фінансування процесу будівництва потребує власних коштів, а повністю компенсацію можна одержати не раніше, ніж через 8 міс. після введення обладнання в експлуатацію. У 2012 році на холодительне устаткування ПАТ "Дружба-ВМ" Тульчинського району Вінницької області ємністю 1500 т держава компенсувала витрати у сумі 15775 тис. грн.

Стабільна, вчасна й ефективна державна підтримка галузі садівництва є запорукою економічного зростання садівницьких підприємств, розвитку інфраструктури плодоягідного ринку та підвищення рівня добробуту на селі.

У процесі інвестування виникає потреба у страхуванні плодоягідних насаджень. Страхувальні компанії нині надають порівняно обмежений обсяг страхових послуг, акумулюють

недостатньо фінансових ресурсів. Актуальним є налагодження страхового механізму для утримання багаторічних насаджень через залежність їх продуктивності й якості одержаного врожаю від погодних умов. До основних причин відсутності у сільськогосподарських підприємствах страхування садів і ягідників слід віднести недостатність фінансових ресурсів, недотримання агротехнічних вимог вирощування, необізнаність та недовіру до сфери страхування. Вважаємо, що вирощування плодоягідних культур у сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності повинно підлягати страхуванню. Проте існуючі страхові тарифи для плодоягідних культур (8-9%) необґрунтовано завищені, вони майже дорівнюють, або вищі за страхові тарифи для таких культур, як озимі та ярі зернові, картопля й інші. Отже, діючі страхові тарифи вимагають перегляду в бік зниження, оскільки за обмежених обігових коштів виробників плодів та ягід їх зменшення залежно від терміну страхування й врожаю (до 10%) не можна визнати задовільним. Без участі уряду страхові компанії не зможуть виділити достатні фінансові кошти, щоб повною мірою відповідати за зобов'язаннями, пов'язаними із системними ризиками в галузі садівництва. Крім того, без державної підтримки, коли страхові виплати будуть надзвичайно високими через стихійні лиха, такий стан справ знеохотить приватні компанії страхувати аграрні ризики, або призведе до такої ескалації тарифів, що страхування стане недоступним для садівницьких товаровиробників. Участь держави у підтримці страхування сільськогосподарських ризиків диктується, з одного боку, унікальністю сільськогосподарських ризиків, а з іншого – необхідністю надати фінансову допомогу сільському господарству, зокрема галузі садівництва, вона має бути адресною й цільовою [9].

Дослідження показують, що на ближчі роки потрібно зберегти порядок виділення 1,5 % збору від суми реалізації алкогольних напоїв і пива для часткового покриття витрат по закладенню та догляду за молодими багаторічними насадженнями [7].

Ситуація, що склалася в українській галузі садівництва, потребує чітких та конкрет-

них заходів для свого вирішення. З метою поліпшення інвестиційного клімату потрібно провести відповідну політику за найповнішого патронату держави як гаранта дотримання законності. Необхідно відрегулювати й удосконалити законодавство. Важливо забезпечити не формальне, а дійсне виконання юридичних норм, які суттєво спрощують процес реєстрації садівницьких підприємств, сприяють реалізації інвестиційних проектів і чітко визначають повноваження контролюючих органів [16; 18; 20]. Звичайно, 1,5% збору замало для підтримки садівництва, а тому садівницьким підприємствам, крім нього, слід використовувати ймовірні на перспективу джерела інвестицій у відтворення плодоягідних насаджень та формування належної внутрішньогосподарської інфраструктури, серед яких слід виділити:

1) власні нагромадження садівницького підприємства на основі високоефективного ведення галузі;

2) використання залучених інвестицій (кредити банку, іпотечне кредитування, лізинг, залучення іноземних інвестицій). Висока якість продукції й відносно дешева робоча сила сприятимуть залученню іноземних інвестицій;

3) формування щорічних амортизаційних відрахувань із балансової вартості насаджень (амортизаційний фонд). Проте останнім часом при закінченні строку експлуатації насаджень амортизаційний фонд не відіграє важливої ролі при їх відтворенні. Отже, потребує удосконалення механізм їх амортизації. Насамперед, необхідно здійснити інвентаризацію насаджень у садівницьких підприємствах та індексацію їх балансової вартості з урахуванням оцінки сучасного стану плодкових насаджень і нормативної відновлювальної вартості. Лише за таких умов сформований амортизаційний фонд повністю спрямовуватиметься на відновлення плодкових насаджень;

4) інвестиції переробних та інших промислових підприємств. На основі орендних відносин формуватиметься ефективна агропромислова інтеграція у садівництві, забезпечується виробництво сировини потрібного

видового складу і втрачаються засади монополізму для встановлення цін на продукцію виробників сировини та промислових переробників.

Використання всіх цих джерел дасть можливість одержати фінансові ресурси у садівництві, що забезпечить збільшення виробництва плодоягідної продукції на внутрішньому ринку й сприятиме активному її експорту на зовнішні ринки. Проте часті зміни законодавства в Україні, недостатній захист права приватної власності не додають впевненості також іноземним інвесторам, тому для них існує значний ризик втрати коштів. Важливо стимулювати іноземні інвестиційні проекти наданням різноманітних преференцій потенційним вкладникам через зміну ставки податку на прибуток у бік її зменшення, наданням спеціальних податкових канікул терміном на 3-5 років, які дадуть змогу повністю звільнити підприємство від сплати на певний період із метою прискорення його розвитку.

Висновки. Основними пріоритетними напрямами удосконалення економічного механізму державного регулювання і підтримки виробництва садівницької продукції є: вирішення на державному рівні питань щодо збереження 1,5 % збору для підтримки галузі; використання механізмів обліку прозорого їх розподілу та можливість контролю використання коштів; періодичне оцінювання на предмет ефективності; стимулювання розвитку ринкових механізмів і конкуренції; сприяння впровадженню в галузі інтенсивних технологій виробництва плодів та ягід; формування належної виробничої й соціальної інфраструктури; проведення декомпозиції напрямів здешевлення кредитів; розробка ефективних схем підтримки довгострокового кредитування інвестиційних проектів галузі; залучення іноземних інвестицій та жорсткий контроль за їх використанням; створення Департаменту садівництва і виноградарства у складі Міністерства аграрної політики та продовольства України, в якому крім технічних відділів були б підрозділи з планування, експорту й імпорту плодоягідної продукції, а також формування виробничої та ринкової інфраструктур.

Список використаних джерел

1. *Бородіна О.М.* Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність / О.М. Бородіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ief.org.ua/Arjiv_EP/Borodina106.pdf.
2. *Гайдуцький А.* Інвестиційні аспекти вступу до СОТ для аграрних секторів країн Центральної і Східної Європи / А. Гайдуцький // *Економіка України*. – 2006. – № 7. – С. 83–91.
3. *Гудзь О.Є.* Механізми прямої фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: моногр. / [Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т., Скупий В.М. та ін.]; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
4. *Економіка та організація промислового садівництва України* / [Шестопаль О.М., Рульєв В.А., Кондратенко П.В. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О.М. Шестопалья; ІС УААН. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 334 с.
5. *Єрмаков О.Ю.* Методологія економічного дослідження організаційних форм виробництва / О.Ю. Єрмаков // *Економіка АПК*. – 2003. – № 1. – С. 31-37.
6. Закон України “Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства” від 9 квітня 1999 р. № 587 – XIV // *Нормативні акти з фінансів, податків, страхування та бухгалтерського обліку*. – 1999. – №12. – С. 8-9.
7. Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 06.12.2012 р. № 5515-VI (5515-17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-14.
8. *Збарський В.К.* Державна підтримка сільського господарства / В.К. Збарський, В.П. Горьовий // *Економіка АПК*. – 2010. – № 4. – С. 74-80.
9. *Клименко О.* Основні завдання розвитку вітчизняної індустрії страхування / О. Клименко // *Страхова справа*. – 2008. – № 3 (31). – С. 7-9.
10. *Лузан Ю.Я.* Відтворювальні процеси в агропромисловому комплексі України / Ю. Я. Лузан // *Економіка АПК*. – 2010. – № 5. – С. 39-44.
11. *Месель-Веселяк В.Я.* Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2010. – № 4. – С. 3-18.
12. *Непочатенко О.О.* Теоретичні і практичні аспекти державної підтримки аграрного сектора економіки / О.О. Непочатенко, А.Ф. Головчук // *Фінансово-економічні проблеми стабільного розвитку економіки України*; під ред. А.Ф. Головчука, О.О. Непочатенка (Ч. 1). – Умань: ВПЦ «Візаві», 2010. – С. 175-183.
13. *Нестерчук Ю.О.* Стратегічне управління інтеграційними процесами в АПК / Ю.О. Нестерчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/Збірник/.../Нестерчук.pdf.
14. Про затвердження нормативів, у межах яких проводиться компенсація у виноградарстві, садівництві і хмелярстві, форм звітності та переліку механізмів і техніки [Електронний ресурс]: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 11.12.2012 р. № 759. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/z1114-12.
15. *Тунчій О.С.* Основні економічні засади державного регулювання промислового садівництва / О.С. Тунчій // *Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної економіки: Матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 28-29 груд. 2012 року): у 3-х частинах* / Громадська організація «Львівська економічна фундація». – Львів: ЛЕФ, 2012. Ч.3. – С. 34-36.
16. Brauchen wir alternative Anreizmechanismen in der Agrarpolitik? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://agrarpolitik-blog.com/2011/09/27/brauchen-wir-alternative-anreizmechanismen-in-der-agrarpolitik>.
17. *Charnes A.* Measuring the efficiency of decision-making units / A. Charnes, W. Cooper, L. Rhodes // *European Journal of Operational Research*. 2. – 1978. – P. 429-444.
18. Nut production and industry in Europe, Near East and North Africa: Proceeding of the “Expert Consultation on the Promotion of Nut Production in Europe and Near East Regions”, 19-22 June 1990 / Editorial Board: U.G. Menini, H. Ölez, M. Özelskök // *REUR Technical Series*. – 1990. – № 411. – 412 p.
19. *Pinson L.* Anatomy of a Business Plan / L. Pinson, J. Jinnnet. – Chicago: Dearborn, 1999. – 274 p.
20. Funding Your Community Garden [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.communitygardenswa.org.au/media/articles/Resources---Resources-To-Download/Funding-Your-Community-Garden.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2013 р.

*